

GÜRCİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE DÖNGÜSEL EMEK HAREKETLİLİĞİ: HAREKETLİLİĞİN BİR NEDENİ VE SONUCU OLARAK PARA HAVALELERİ*¹

CİRCULAR LABOR MOBİLİTY FROM GEORGİA TO TURKEY: REMİTTANCES AS A CAUSE AND RESULT OF MOBİLİTY

*Muhammet Öksüz²
Ertuğrul Murat Özgür³*

Özet

Havaleler hedef bölgede çalışan insanların köken bölgeye gönderdikleri para ve malları kapsamaktadır. Bu çalışmada Gürcistan'dan Türkiye'de çay hasadı için döngüsel emek hareketliliğinde bulunan Gürcülerin tasarrufları incelenmektedir. Bu hareket temelde ekonomik bir harekettir. Bunun için de havalelerin nerelerde harcandığı, makro ve mikro etkileri Gürcüler üzerinden ortaya konmaktadır. Çalışmada yorumlayıcı sosyal bilim ve eleştirel sosyal bilim yaklaşımı sergilenmiştir. Bu amaçla 114 Gürcü işçiyeye anket çalışması düzenlenmiştir. Bunun yanında 48 farklı kategorideki kişi ile nitel görüşme ile betimsel analiz yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gürcistan, Türkiye, Döngüsel Emek Hareketliliği, Havaleler

JEL Sınıflandırması: A14, B14, B21,

Abstract

Remittances include money and goods that sent by people working in the target region to the origin zone. In this study it is examined Georgian remittances from Georgia to Turkey. This movement is basically an economic movement. For this purpose, where remittances are spent, macro and micro effects are revealed. In this study, interpretative social science and critical social science approach were exhibited. For this purpose, 114 Georgian workers were surveyed. In addition, qualitative interviews were conducted with 48 different categories of people. Descriptive analysis was conducted with qualitative data.

Keywords: Georgia, Turkey, Circular Labour Mobility, Remittances

JEL Codes: A14, B14, B21

¹ Bu çalışma "Gürcistan'dan Türkiye'ye Döngüsel Emek Hareketliliği: Süreçler, Paternler ve Sonuçlar" adlı tez çalışmasından üretilmiştir.

² Sorumlu Yazar: Araş. Gör., Siirt Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, muhammetoksuz@siirt.edu.tr **ORCID:** [0000-0002-2255-3111](https://orcid.org/0000-0002-2255-3111)

³ Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Coğrafya Bölümü , **ORCID:** [0000-0002-2146-7721](https://orcid.org/0000-0002-2146-7721)

1. Giriş

Havaleler, genel olarak hedef bölgede çalışan insanlar tarafından köken bölgeye (birey, hane) gönderdikleri para ve malları kapsamaktadır. Dünya genelinde havale gelirleri kırsal alanlarda yaşayan insanlar için önemli bir değere sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerin işgücü genel olarak kırsal bölgelerde veya şehirlerin taşralaşmış bölgelerinde yaşamaktadır. Bu alanlarda yaşayan gruplar diğer gruplardan daha az gelire sahiptir. Bu sebeple bu insanlar gerek şehir merkezlerine göç eder gerekse uluslararası hareketliliklere katılır (Adams, 1989: 45). Bu hareketliliklerden elde edilen gelirler ekonomik gelişmede ve büyümede önemlidir. Ancak burada ortaya çıkan şey bu kişilerin gelirlerini nasıl ve nerede harcadıklarıdır. Nasıl ve nerede harcadıklarına bağlı olarak ekonomik gelişme üzerine odaklanılabilir (Meyer ve Shera, 2017: 155). Havaleler ekonomik kalkınmaya yardımcı olur ve yoksulluğu azaltır (Dustmann ve Mestres, 2010: 62).

Para havalelerinin çoğu döngüsel hareketlilik sonucu ortaya çıkmıştır. Çünkü havalenin kendi yapısında geride kalan bir grubun varlığını içerir. Gruba karşı aidiyeti ve belli süre sonra geri dönüşü ima eder. Bu sebeple hareketin bir sonucu olan havalenin miktarları veya olup olmaması hareketin kalıcı olup olmamasına ilişkin bilgiler verir (Hugo, 2009: 15). Çünkü havalenin mevcudiyeti geleneksel olarak hareket eden insanların anavatanla olan bağlarının varlığını, ailelerinin refahına olan ilgiyi ve geri dönme niyetini yansıtmaktadır. Bu bakımdan havale, hareketin kalıcı olabilmesinin yanında hareketin sürekliliğini de ifade eder (Budnik, 2011). Aslında burada yapılan şey hareket edenin kazandıklarını geride kalanlarla fedakârca paylaşmasıdır. Aile ile birey arasında resmi olmayan bir sözleşme vardır. Çünkü harekete katılan bireyin ilk gittiği aşamada konaklama, yolculuk maliyetleri veya bir sıkıntıya düştüğünde ailesi onu sigortalamaktadır (Budnik, 2011). Belli süre sonra harekete katılanlar havaleleri ile aileyi desteklemektedir. Esas olan hareketin ekonomik sebeplerle ve gönüllü olmasıdır (Cohen, 2005: 90).

Kazanılan paranın büyüme üzerine etkisi vardır, fakat bu marjinal bir etkiye sahiptir. Aslında üretimi düşürerek sıcak para akışı ile büyüme oranının artmasına sebep olur (Meyer ve Shera, 2017:150). Gönderilen havalelerin ekonomik büyümeyi arttırdığına veya olumsuz etki ettiğine yönelik birçok araştırma vardır. Finansal gelişmeyi teşvik ettiği, hane halkının eğitim harcamalarını arttırarak insan sermayesinin oluşumunu geliştirdiği gibi (Bang vd. 2016: 395) artan havaleler kaynak ülkede önemli finansal kaynaklara da dönüşebilir. Bu sebeple köken ülkeler, havalelere önem vermektedir. Bazı durumlarda gelişmekte olan ülkeler geçici hareketlere destek verdiği gibi üçlü kazan politikasıyla gelişmiş ülkeler de bunu desteklemektedir (Straubhaar, 1986: 728; Dustmann ve Mestres, 2010: 68).

Havalelerin miktarları bazı faktörlere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bu durumda hareket edenlerin havale miktarlarının değişmesine neden olan faktörleri incelemek gerekmektedir. Bazıları uzun süreli yüksek miktarlarda havalede bulunurken bazılarında durum düşük miktarlarda olabilir (Stark ve Lucas, 1988). Bireyin yapmış olduğu fedakârlık zaman içerisinde azalabilir. Gerek sigortalayan gerek sigortalanan bireyler zaman içerisinde bireyselleşebilir. Geride kalan bireyler veya hareket edenler evlenmiş olabilir, evden ayrılabilirler, anne veya babaları ölebilir bu gibi durumlar sigortalamayı etkileyebilir. Hareket eden geçici olmak yerine kalıcı olmayı tercih etmesi durumunda da havale akışında değişkenlik görülür (Puri ve Ritzema 1999:1 3).

Küresel ölçekte havale miktarları son yıllarda istikrarlı bir şekilde artmıştır (Dustmann ve Mestres, 2010: 6; Gençler, 2015: 62) Havale miktarları gelişmekte olan ülkelerin GSMH içerisindeki payı %27 oranındadır. Havale akışları 2012 yılına oranla % 6,3 artışla 2013'te 414 milyar dolara çıkmıştır. Bu rakam gelişmekte olan ülkeler için ticaret dışında en büyük dış mali kaynağı oluşturmaktadır. Bu rakam 2016 yılında 540 milyar dolara (Meyer ve Shera, 2017: 149), 2017 yılında ise 613 milyar dolara çıkmıştır. 2018 yılında 689 milyar dolar olan havale miktarı 2019 yılı içerisinde 715 milyar dolara çıkacağı tahmin edilmektedir. Havale akışının önemli bir miktarı düşük ve orta gelir bölgeleri olmak üzere Doğu ve Güney Asya ve Pasifik ülkelerine gitmektedir (Zanforlini, 2018: 12). Havale koridorları bölgesel olabildiği gibi küresel de olabilmektedir. Havale koridoru aslında hareketin yönünü ve ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu koridor genel olarak gelişmiş kuzey dünyasından güney dünyasına doğrudur. Fakat havale akışlarının boyutu o kadar fazladır ki alt koridorların görünürlüğünü azaltmaktadır.

Bu çalışma Gürcistan'dan Türkiye'ye çay hasadı için döngüsel emek hareketinde bulunan Gürcülerin kazandıkları tasarruflarını harcama üzerine odaklanmaktadır. Bu amaçla çay hasadı için Türkiye'ye gelen Gürcülerin her bir çay döneminde ne kadar kazandıkları, tasarruflarını nerede harcadıkları üzerinde durulmuştur. Ayrıca gelen kişilerin demografik özelliklerine bağlı olarak tasarruf miktarındaki farklılıklar ortaya konulmuştur. Tasarrufların hem Türkiye hem de Gürcistan ölçeğinde ne anlam ifade ettiği ve bu anlamın makro ve mikro etkileri ortaya konmuştur.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde havalelerin hangi değişkenlere bağlı olarak nasıl harcadığına ilişkin teorik bilgiler sunmaktadır. İkinci bölümde havalelerin ülke ekonomisine yönelik makro ve mikro etkileri açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde genel olarak hareketlilik ve göç çalışmalarında eksik bir yön olan Gürcistan'daki döngüsel hareketliliğin kökenleri ortaya konmaktadır. Dördüncü bölümde Gürcistan'a yurt dışından yapılan para havaleleri incelenmekte ve Türkiye bağlamı değerlendirilmektedir. Son bölüm ise sonuç kısmından oluşmaktadır.

2. Yöntem

Gürcistan'dan Türkiye'ye çay hasadı için gelen Gürcülerin tasarruf miktarlarını ve harcama durumlarını ortaya koymak için 114 tane Gürcü işçiye anket uygulaması yapılmıştır. Gürcistan'dan kaç kişinin Türkiye'ye çay hasadı için geldiği tam olarak bilinmemektedir. Çünkü Gürcüler bu anlamda gizli nüfus kategorisine dahil olmaktadır. Bu sebeple çay tarım alanlarının yoğun olduğu alanlar tercih edilerek Gürcülerin konakladığı alanlarda anket çalışması yapılmıştır. Bu amaçla anket çalışması İyidere, Merkez, Kalkandere, Der pazarı, Kendirli Beldesi ve Pazar ilçelerinde yapılmıştır. Bunun yanında farklı bağlamları yakalama adına farklı kategorilerden oluşan 48 kişi ile nitel derinlemesine görüşme yapılmıştır. Bu kişiler içerisinde Gürcü işçi, esnaf, kültürel bellek taşıyıcılar, yöneticiler, araçlar, kamu görevlileri gibi kişiler bulunmaktadır.

Çalışma boyunca yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımı sergilenmiş yer yer eleştirel bir tutum takınılmıştır. Nicel veriler ulusal ve uluslararası verilerle desteklenerek frekans değerler üzerinden yorumlanmıştır. Bunun yanında aynı veriler korelasyon analizine tabi tutularak olgular desteklenmiştir. Nitel veriler çözümlenerek farklı kategoriler ortaya konulmuş ve betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca üç ay boyunca saha çalışması yapılmış ve gözlemin yanında katılımlı gözlem ile çalışma desteklenmiştir. Verilerden elde edilen ön bulgular çerçevesinde çay hasadına gelen Gürcülerin tasarruflarını köken bölgede harcama durumlarını değerlendirmek amacıyla bir hafta Gürcistan'da saha araştırması yapılmıştır. Gürcistan'daki saha araştırmasının olduğu bölgeler çay hasadı için gelen Gürcülerden elde edilen kendilerinin yaşadıkları yerleşmeler ile sınırlıdır.

3. Havale Tasarruflarının Harcanma Durumu

Havale oranları hem küresel ekonomik piyasaya göre, hem hedef ve köken bölgedeki ülkelerin ekonomik durumlarına hem de ki daha çok bireysel profillere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bu durumda hangi grubun havale gönderdiği, hangi amaçla bunu yaptığı ve ne kadar miktar gönderdiği üzerinde konuşmak gerekmektedir (Dustmann ve Mestres, 2010: 62). Havale miktarını; çalışan sayısı, ücret oranlarının farklılığı, ev sahibi ülke ile gönderilen ülke arasındaki ekonomik faaliyet farklılıkları ve döviz kurları etkilemektedir. İki ülke arasındaki nispi faiz oranı, politik risk, fon transferi için imkân, medeni durum, eğitim seviyesi, hane halkının gelir seviyesi de etkilemektedir (Puri ve Ritzema, 1999: 13).

Hareket eden grupların geçici olma durumları hem tasarruf hem de havale miktarlarını arttırmaktadır (Dustmann ve Mestres, 2010: 63). Çünkü birey, dönüşün köken bölgeye olacağı durumlarda bu bölgeyi iyileştirmeye yönelik hareket eder. Havale gönderen kişilerin medeni durumları ve cinsiyetleri de havale miktarlarını etkileyebilmektedir. En yüksek havaleleri genel olarak evli erkekler en düşük miktarı ise hiç evlenmemiş erkekler göndermektedir (Collinson vd. 2006: 12). Bazı yaş grupları daha hareketli olduklarından havale gönderme ihtimali de doğrudan yüksek olmaktadır (Adams, 1989: 69). Kişinin yaşı, sahip olduğu arazi büyüklükleri havale miktarını etkiler. Bazı durumlarda hareket eden ve havale geliri olan hane halkları hareketin maliyetini karşılayabilecek gelir seviyesine sahip olabilir ve çok yoksul haneler hareket edemediklerinden aslında havaleleri üst gelir grubunda bulunan kişiler de kazanmaktadır (Adams, 1989: 69).

Havalelerin çoğunluğu tüketime harcanmaktadır. Çok az bir kısmı yatırım olarak değerlendirilmektedir. Buradaki sorun yatırım yapmanın maliyetinin grupların köken ülkeleri ve yerleşim bölgelerindeki yatırım fırsatları ile ilgilidir. Bu yönleriyle aslında havale ve yatırım arasındaki ilişki "*Dutch Disease*" (*Hollanda Hastalığı*) olarak tanımlanmaktadır. Yani bir ekonomik gelişmeye dayanarak diğer faktörleri hesaba katmamayı içerir. Bu kavram Hollanda'nın kuzey bölgesinde bulunan doğalgaza rağmen ekonominin küçülmesine işaret etmektedir (Meyer ve Shera, 2017: 150). Bunu ortaya çıkaran sonuç çoğu zaman havale; gıda giyim gibi günlük harcamalar için kullanıldığından kaynağın salt tüketime harcanmasıdır. Bu durum yatım yerine yapılan bir tercih değildir. Hane halkı havaleleri temel geçim ihtiyaçları için harcamaları onlar için bir zorunluluktur. Fonlarla konut inşa etmek veya onarmak, arazi ya da hayvan satın almak, çamaşır makinesi ve televizyon gibi dayanıklı tüketim malları satın alabilirler (Massey vd. 1993).

Sermayelerini yatırım ve istihdama dönüştürememelerinin sebebi sadece temel ihtiyaçlarının karşılanması değil aynı zamanda köken ülkenin zayıf altyapısı, krediye erişim eksikliği, politik durum ve diğer riskler de bunda etkili olabilir (Puri ve Ritzema, 1999: 15). Havalelerin bu şekilde kullanılması veya kullanılmak zorunda kalınması ekonomi için olumsuz bir durum ortaya çıkarabilir. Kısa vadede karlı bir durum gibi gözükse de uzun vadede bu kar olumsuz bir duruma dönüşebilir. Havale alan aileler aldıkları havalelerle ekonomik durumları iyileştiği zaman bu durumda gösterişli mallar satın alabilirler. Çünkü malların simgesel anlamları vardır. Bu durumda göreceli yoksulluğu artırırlar. Göreceli yoksulluğun artması diğer kişileri hareket etmeye zorlayabilir. Ekonomik durumu iyileşen aileler ülke içi göç hareketine katılabilirler. Ayrıca havaleler arazi spekülasyonu sebebiyle ancak kırsal bölgede tarım alanı alınabilmesine fırsat verebilir. Ailenin göç etmesi durumunda hem kendine ait olan arazinin

ekilip biçilmesi durabilir hem de yeni aldığı araziye eski sahibi ekip biçtiği halde kendisi bunu yapmaktan vazgeçebilir.

Şehre göç eden bu aile geliri yükseldiği için ithal mal satın alma durumları ortaya çıkar. Hem üretim düştüğü gibi bunun yanında tüketim ithal yönüyle artar. Böyle bir durumda paranın potansiyel çarpan etkisi azalmakta ve ithalat talebi ile enflasyonu arttırmaktadır (Puri ve Ritzema, 1999: 16). Bu durumda bu havalelerin işgücü yaratma, yatırım yapma üzerine politikaların geliştirilmesi faydalı olacaktır. Buradaki havale parasal olabildiği gibi, sosyal, bireysel ve kolektif olabilir. Her bir havaleliyi karşılayacak farklı kurumlar aracı olmalıdır (Nyberg Sorensen, 2005). Hareketin artması ile birlikte ülke bazı durumlarda kendi işgücünün ihracatçısı olabilir ve kendi ekonomisinin en iyi ajanlardan mahrum eder. Bu durum ülkenin makro ölçekte ekonomisinin etkileyerek bütün ekonomiyi olumsuz etkileyebilir (Zanforlini, 2018: 28).

3.1.Havalelerin Makro ve Mikro Etkileri

Genel olarak havalelerin akışını ve boyutunu etkileyen makro ve mikro faktörler bulunmaktadır. Makro ölçeği belirleyen şey dünya pazarının politik ekonomisi, ülkeler arası ilişkiler ve hareketi kontrol etmek için ortaya konulan yasalar ve uygulamalarıdır. Mikro ölçeği belirleyen şey ise yerel geleneksel uygulamalar ve hane içerisindeki olumlu faydalardır. Havale uygulamalarının makro ve mikro düzeyde analizini yapabilmek için havale sonuçlarını etkileyen faktörlere dikkat çekmek gerekmektedir. Bu faktörler genel olarak coğrafya, hane halkının da dâhil olduğu bölgesel ve yerel tarih ve toplumsal ve ekonomik bağlantılardır (Cohen, 2005: 92-99). Bölgesel sınırlar ve devlet sınırları hareketi her zaman sınırlandırmamakla birlikte coğrafya köken topluluklarda bağımlılığı ve gelişmeyi etkilemektedir. Ulusal sınırlar özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra birçok hareket eden için engel oluşturmaktadır. Bunun yanında gelen topluluğun coğrafi konumu, geliri ve gelirin kullanımı üzerinde etki etmektedir.

Tarih (zaman) hem bir bölgedeki hareketin tarihi hem de hareket eden hanenin tarihi açısından önemlidir. Bir bölgenin bu anlamdaki tarihi hareketin sonuçlarını ve havale uygulamalarını tanımlamaktadır. Ailenin ve ülkenin hareket etme tarihlerinin kökleri geçmişe daha fazla uzanıyorsa hareketin birçok maliyetini atlattığı olabilir (Cohen, 2005: 101-102). Son olarak hareket edenlerin ulusötesi bağları havale uygulamalarını güçlendirebilir (Cohen, 2005: 102).

Havalenin akışının yanı sıra havalenin ekonomik etkileri de makro ve mikro olarak ikiye ayrılmaktadır. Makro olarak havaleler büyümeye etki etmektedir. Taylor (1999: 70) birçok değişkenler üzerinden Meksika üzerinde yaptığı çalışma ile havaledeki bir dolarlık artışın GSMH'de 2/3 dolar arasında bir artışa sebep olduğunu bulmuştur. Benzer durum kişi başı gelirdeki bir dolarlık artışın kişilerin ekonomik olarak iyileşmeleri ile havalelerdeki bir dolarlık artış karşısında iyileşmeleri arasında benzer bir bağlantı vardır. Eğer harekete katılan kişiler kırsal kökenli ise bu durumda doğrudan refah yükselmesine sebep olur. Ayrıca şehirdekilerin eğitim seviyeleri ve nitelikli işgücünü oluşturmaları sebebiyle daha fazla miktarda havale alabilirler.

Havale gönderenlerle birlikte ulaşım ve iletişim teknolojileri gelişir. Bu anlamda ulus ötesi ulaşım araçlarının gelişimi önemlidir. Ekonomik olarak iyileşen grupların tatil yapma ihtiyaçları gelişebileceğinden iç ve dış turizme katkılarda bulunurlar. Hareket eden bu gruplar eğer köken ülkede işsizler grubunu oluşturuyorlarsa bu durumda işsizliği azaltıcı bir etki yaratabilir. Bunun yanında işini terk edip gidenler ise iş pozisyonunun açılmasına sebep olur. Fakat hareket eden insanların ülkenin yüksek ve çok yüksek nitelikli iş gücünden oluşması durumunda ciddi sorunlar ortaya çıkabilir.

Havale yapmak belli ölçüde nasıl yapılacağını bilmek demektir. Finansal sektörün gelişmediği durumlarda kişiler havalelerinin kendileri ile birlikte götürebilmektedir. Fakat havalenin kendi varlığı finansal okuryazarlık gerektirmektedir. Daha güvenilir havale yöntemlerini zaman içerisinde keşfeder ve bazen de parayı saklama, değerlendirme vb. yöntemler öğrenir (Deniz vd. 2016:147-151). Bu sonuç aslında havalelerin doğurduğu bir sosyal sermaye biçimidir. Elbadawi vd. (1992) Kuzey Avrupa'daki işçilerin Avrupa'dan ülkelerine gönderdikleri havaleler ile birlikte finansal okuryazarlığın arttığını ifade etmiştir. Finansal okuryazarlık coğrafi uzaklığın da getirmiş olduğu mecburiyetten kaynaklı olabilir. Kısa mesafeli ve kısa süreli döngüsel hareketlilikte birikimler genel olarak kişiler ülkelerine dönerken yanlarında götürür.

Havalenin miktarını etkileyen kişisel dolayısıyla mikro faktörler oldukça çeşitlidir. Hareket eden kişinin yasal statüsü havale miktarını etkiler. Çünkü yasal olmayan yollarda bulunan bir kişi her an dönme ve sınır dışı edilme tehlikesi bulunduğundan daha fazla tasarruf etme eğilimindedir. Ayrıca yasal olmayan statü hedef bölgede daha yüksek fiyatlarda harcama yapmasına sebep olabilir. Hareket edenin başlangıçtaki tüm ağırlara ve fırsatlara erişme imkânı olmadığından ilk aşamada daha fazla tasarruf yapma eğilimindeyken sonrasında tasarruf miktarı azalabilir. Hareketi kalıcı hale gelirse havale miktarları iyice azalabilir (Vinogradova, 2014: 202-203).

Havaleye etki eden bir diğer faktör de cinsiyettir. Kadınların erkeklerden daha az havale yaptıkları ifade edilmektedir. Fakat kadınların işgücü piyasasında aynı işte erkeklerden %30'a varan oranlarda daha az kazandıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Havale gönderimlerinde 20 yaşın altındakiler aileleri ile duygusal

bağları ve bağımlılıkları yoğun bir şekilde devam ettiğinden daha fazla havale gönderme eğilimleri bulunmaktadır (Agunias, 2006). Yaşa bağlı olarak değiştiği gibi eğitim seviyesinin artması ile birlikte kişilerin bireyselleşmesi arttığından ve eğitim seviyesi yüksek olan kişinin ailesinin ekonomik durumu iyi olabileceğinden ailenin havale gelirin e ihtiyaç duymayacağından havale gönderimi düşük olabilir (Elbadawi vd. 1992). Yaş arttıkça kişilerin evli olma ihtimalleri de artmaktadır. Aynı zamanda günümüz dünyasında eğitim seviyesi de yaş ile birlikte artmaktadır. Bu durumda yaşa bağlı olarak evlenme oranlarında da artış gözükmektedir. Kişinin geride bıraktığı bir ailesi olduğu zaman bu duygusal bağ onların ihtiyaçları için havale miktarlarını arttırmaktadır (De Zwager vd. 2005: 23). Fedakârlık duygusu ile yapılan havaleler motive edici olmaktadır (Quinn, 2005: 2).

Bireysel özellikler dışında gidilen ülkede ücretlerin yüksek olması havale miktarlarını etkilemektedir. Aslında hedef bölgedeki ücretin karşılığının köken bölgede ne anlam ifade ettiği önemlidir. Çünkü hedef bölgede kazandıklarının köken bölgedeki karşılığının ne olduğu bir yönüyle hareketliliğin bir sebebini oluşturmaktadır. Bu ücret farklılığının köken bölgedeki karşılığı harekete ayrıca yön vermektedir. Çünkü Gürcüler yine bir sınır ülke olan Ermenistan'a gitmek yerine Türkiye vd. ülkelere hareket etmektedir. Ekonomik havaleler dışında sosyal havaleler oldukça önemlidir. Nitekim sosyal havaleler farklı öğrenimler ve pratikler ile sosyal yaşamdaki statünün belirginleşmesini ve gitmeyenlerin bu durumu örnek almasına sebep olabilir (Nyberg Sğrensen, 2004; Nyberg Sğrensen, 2005; Kalaycıoğlu vd.2010).

Havaleler yoksulluğun azalmasına önemli bir faktördür (Lubambu, 2014: 18). Çünkü havaleler ailelere veya geride kalan bireylere birçok ihtiyacı için güvence ve sigorta sağlamaktadır. Havaleler ile birlikte hane halkının gelirleri çeşitlenmiş olur. Aile yerel işgücü piyasalarında karşılaşabileceği şoklara karşı farklı bir yerel işgücü piyasasında olan gönderici kişi karşısında garantide olur (de Haas, 2007; Clemens ve Ogden, 2013: 13). Fakat bu sigortalama ve garantileme durumunda aile, gelirini arttırarak köken bölgede ülke içinde göç etmesine sebep olabilir (Mansoor ve Quillin, 2006). Havale alan aileler eğitim ve sağlık gibi alanlarda harcama yapar. Aile yeni neslin eğitim seviyesini arttırarak nitelikli iş gücünü üretir. Bu durum yerel işgücü piyasalarının yetersiz olması sebebiyle eğitilmiş iş gücünün harekete katılmasına sebep olur. Eğitilmiş işgücü uluslararası işgücü piyasasında eğitim gerektirmeyen niteliksiz işlerde çalışmasıyla beyin israfı ortaya çıkar (de Haas, 2007).

Havaleler ve tasarrufların çoğunlukla harcandığı alan gündelik ihtiyaçlardır. Bazı durumlarda aileler yatırım yapabilir. Fakat yerel ekonomi içerisinde yerel piyasalara yatırımın halihazırda yapılmadığı bir yerde havaleler ile yatırım yapıldığında arazi ve konutlara olan talebin artmasına neden olarak fiyatları arttırabilirler. (Martin vd. 2002; Escobar vd. 2006). Köken bölgedeki ekonomik gelişmelerden bir bireyin alabileceği pay havale gelirinden alacağı paydan çok daha düşük olabilir. Nitekim kişi başı gelirdeki bir dolarlık artış yoksulluğu %0,58 oranında düşürürken havalelerdeki bir dolarlık artış yoksulluğu %2,4 oranında düşürmektedir (Adams ve Page, 2005; Akobeng, 2016; Meyer ve Shera, 2017). Bu ekonomik iyileşme havale geliri olmayan ailelerin gözünde göreceli yoksulluğu arttırmaktadır (Cohen, 2005). Gelirdeki iyileşmeden dolayı hanelerin sağlık harcamalarındaki artış ile birlikte hastalıkların görülme durumu azalır. Bu durum aslında çocuk ölüm oranlarını düşürdüğü gibi ortalama yaşam süresini de yükseltebilir. Fakat kırsal alanlardaki havalelerden kaynaklı ekonomik gelirin yükselmesi yoksulluğu azaltabilir, fakat sağlık veya eğitim sistemlerine ulaşamaması yoksun olma durumunu ortaya çıkarabilir (Hildebrandt ve McKenzie, 2005; Antón, 2010; Zhunio, 2012). Hareket eden bireylerin elde ettikleri ekonomik sermayeleri ile birlikte sosyal sermayeleri onları girişimci yapabilir. Fakat küresel işgücü piyasasında var olan sömürü kişilerin girişimci olmalarını sağlayacak sosyal sermayelere ulaşmasını engelleyebilir. Üretimin parçalanması bu duruma engel olabilir (de Haas, 2007). Havale kaynaklı geliri olan kişiler iş gücüne katılmadan çekilerek tahmin edilmeyen bir bağımlı bir nüfusun ortaya çıkmasına sebep olabilir (Acosta vd. 2008; Adams vd. 2008; Imai vd. 2014; Sirkeci vd. 2012; Bang vd. 2016).

Havalelerin köken ülke ve birey üzerindeki ekonomik ve sosyal etkileri birçok araştırma tarafında incelenmiştir. Fakat bazı durumlarda havalelerin olumlu etkisi üzerine odaklanılırken kimi zaman olumsuz etkileri incelenmiştir. Bilinmektedir ki harekete katılan hane halkları ile harekete katılmayan hane halkları arasında eşitsizlik ortaya çıkmaktadır. Çünkü havale geliri olan haneler karşısında olmayan haneler ekonomik statülerini kaybetmektedir (Massey vd. 1997: 268). Bağımlılık teorisinin de ifade ettiği gibi harekete katılanların gelirlerinin artmasına bağlı olarak hane halkları tarımsal geçim kaynaklarından uzaklaşarak göze çarpan bir şekilde sosyoekonomik eşitsizliklere sebep olduklarında toplumsal gerilimler ortaya çıkmaktadır. Gönderilen paraların kültürel maliyetleri de ortaya çıkmaktadır. Çünkü geleneksel ritüel ve uygulamaların azalması toplum temelli olayların aile ve yaşam döngüsü değişmektedir. Pahalı ve lüks tüketimin ortaya çıkması giderek harekete katılan kişi sayısını da arttırmaktadır. Havale almayan benzer hane halkları ile alan hane halkları kıyaslandığında havale alanlar diğerine oranla %730 daha fazla harcama yapabilmektedir (Bang vd. 2016: 401). Bu durum "*remittance decay*" (havale bozması-çürümesi) (Hunte, 2004) olarak kavramsallaştırılır. Yine benzer bir şekilde paranın verimsiz kullanımından doğan olumsuz sonuçlara işaret eden *göç sendromu* kavramı da buna karşılık gelir (Nyberg Sorensen, 2005). Bu çürüme veya bozulma bazen göçebe yaşam tarzının bırakılıp doğrudan şehre göç edilmesi sonucunu bile doğurabilir (Cohen, 2005: 95-96).

Öncü olarak hareket edenler hareketin en yüksek maliyetinin olduğu bir dönemi içerdiklerinden bu kişilerin hane gelirleri hareketin maliyetini karşılayamayacak olanlara göre yüksektir. İşgücü piyasalarında daha önce yer edinen bu öncüler havale gelirlerinden yine en çok pay alan haneler olabilir. Bu durum havalelerin aslında nispeten

daha zenginler arasında yoğunlaşmasına sebep olur (Bang vd. 2016: 396). Uluslararası para havalelerinin yoksulluğu önemli ölçüde azalttığına ilişkin güçlü ampirik kanıtlar da vardır (Adams ve Page, 2005: 1660). Fakat orta vadede karlı gözükse de bu akış uzun vadede bazı zararlı etkileri ortaya çıkabilmektedir. Köken ülkedeki politik istikrar havalelerin karlılığı üzerinde etki etmektedir (Straubhaar, 1986: 738). 24 Asya ve Pasifik ülke için yapılan ampirik bir çalışmada havalelerin kişi başı GSMH'yi arttırdığı bulunmuştur. Fakat sermaye girişleri ve bunların harcama kalemleri ekonomik büyümeye olumsuz bir etki etmiştir (*Dutch Disease*). Bu durum aslında hem fayda hem de beklenmedik bir zarara sebep olması açısından *çıktı şoku* (*output shock*) olarak bilinir. Fakat havalelerin doğrudan etkileri ile havale ve yoksulluk tabanlı kalkınma arasında ilişki vardır (Imai vd. 2014: 524). Ayrıca havale geliri alan aileler genel olarak sosyal yardım ve kamu yatırımlarından mahrum olmaktadır. Bilinmelidir ki havaleler resmi ve içeriden kalkınma kaynakları yerine geçmez. Havaleler ile ekonomik gelişmeler arasında pozitif korelasyon (Aggarwal vd. 2011; Ahmed vd. 2011; Mim ve Ali, 2012; Thagunna ve Acharya, 2013; Tchanchane vd. 2013; Dilshad, 2013; Nyeadi vd. 2014; Jouini, 2015) ilişkisi bulan çalışmalar olduğu gibi negatif ilişki (Jahjah vd. 2003; Catrinescu vd. 2009; Rao ve Hassan 2011) bulan çalışmalar da vardır. Pozitif ve negatif korelasyon çalışmaları doğrudan ekonomik etki üzerine odaklanmaktadır. Beyin hareketi, sosyal maliyetler, psikolojik maliyetler gibi hususlara odaklanmamaktadır.

Burada eleştirilmesi gereken nokta; döngüsel hareketlilik ve bunun sonucunda ortaya çıkan havalelerin olumlu veya olumsuz etkilerin tamamı aynı ülke için döngüsel hareketlilikte de ortaya çıkmasına rağmen yeterince bu bakımdan araştırılmış olmamasıdır. Aslında bu tür çalışmalar uluslararası bağlamda yerel-küresel ve iç-uluslararası bağlantıları kaçırmadan yapılmalıdır (Asis ve Piper, 2008: 440). Buradan çıkan sonuç politika yapımcıların, ekonomik gelişme için tam potansiyelinin kullanabilmek için fiziksel ve beşeri sermayelerin de içeren politikaların benimsenmesi gerekmektedir (Imai vd. 2014: 536). Bu amaçla havale alan ve gönderen kişilerin finansal okuryazarlığı konusunda bilgilendirilmesi gerektiği gibi yatırımı kolaylaştıran uygulamalar geliştirilmesi gerekmektedir. Gönderen ve alan ülkenin ulusal ve uluslararası bankaları düşük maliyetli kanallar kurarak belli başlı bölgelere para göndermeyi kolaylaştıracak uygulamalar geliştirebilirler (Hugo, 2009: 15).

4. Gürcistan'da Döngüsel Hareketliliğin Kökenleri

Gürcistan'dan döngüsel hareketlere katılan kişilerin ilk olarak hedef bölgesini Rusya oluşturmaktadır. Rusya'nın yanı sıra sırasıyla Yunanistan, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri, İspanya ve Türkiye önemli hedef bölgeler arasındadır. Rusya'ya varış özellikle 2000 yılından sonra önemli artış fakat 2008 savaşından sonra önemli düşüş göstermiştir. Buradaki düşüşe karşılık diğer ülkelere gidişler ani bir yükselişe geçmiştir.

Döngüsel harekete katılan Gürcüler çoğunlukla mühendislik, tıp, ekonomi, hukuk vb. alanlarda, önemli bir kısmı da hizmet sektöründe çalışmaktadır. Mühendislik ile ilgili alanlarda çalışanların büyük bir çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. Ekonomi alanında cinsiyet oranları birbirine yakinken özellikle eğitimcilik ve tıbbi bakım hizmetlerinde kadınların oranları erkeklerin çok üzerindedir. Bunun yanında önemli bir kısım tarımda çalışmaktadır. Gürcistan'dan tarımda çalışmak için döngüsel hareketlere katılan kişilerin çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır (Gerber ve Torosyan, 2013). Hareket eylemi Gürcistan'ın ekonomik ve sosyal yaşamında biçimlendirici bir rol oynamaktadır.

Gürcistan 1995'ten 2005'e kadar 598.000 net göç vermiştir. Gürcistan'ın 5,5 milyon olan nüfusunun yaklaşık 1 milyonunu 2002'e kadar uluslararası göç ile kaybetmiştir. 1990'dan 2003'e kadar Gürcistan 1989'daki nüfusunun %20'sini yurt dışına göç vererek kaybetmiştir (Mansoor ve Quillin 2007: 31). Gürcistan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında Sovyet Birliği'nin çöküşü ile birlikte siyasi ve askeri olayların da etkisiyle başta Rusya olmak üzere büyük mülteci akışları ortaya çıkmıştır. Bu akışların önemli bir kısmını etnik olarak Gürcü olmayanlar oluşturmuştur. Aslında Gürcistan tarihindeki ilk ve en yoğun göç dalgası 1989'da başladı ve 1990'ların ortasına kadar sürdü. 1997-2003 yılları arasında negatif göç hızı yaşanırken aynı zamanda göçmen sayısı yarı yarıya düşmüştür. Son yıllarda değişen siyasi, ekonomik ve sosyal yapıdaki düzenlemeler sebebiyle negatif net göç pozitif duruma (2004-2011 vize anlaşmaları ve Gül Devrimi ile örtüşmektedir) geçmiştir. Göçmen profili genel olarak evli, çocuklu, fakir hanelerden beslenen ve köken bölgede işsiz olan bireylerden oluşmaktadır. Bu durum aslında bu insanların köken bölge ile sürekli olarak temas halinde kalmasına sebep olmaktadır (Gugushvili, 2013: 3). 2011 yılında yapılan bir anket çalışmasına göre katılımcıların %50'sinin bir aile üyesi veya bir tanıdığının yurt dışında olduğu sonucu ortaya konmuştur (Caucasus Research Resource Centers, 2011a). Aslında uluslararası hareketin başka bir yönü de zaten birlik içerisinde sınırsız bir hareket söz konusu iken birliğin dağılması ile birlikte Rusya'ya gidiş aniden uluslararası harekete dönüşmüştür. Aslında döngüsel hareketlerin büyük çoğunluğu ulus devlet öncesine dayanmakla birlikte yeni sınırların çizilmesi ile birlikte öncesinde var olan hareketin uluslararası döngüsel hareket kavramına dâhil olmaktadır.

Döngüsel harekete katılan grupların örgütsel yaklaşımları ve sosyal ağların ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Öncelikli olarak hareket edilen noktalar eski Sovyet birliği ülkeleri ve sonrasında hali hazırda komşu

buldukları ülkelerdir. Bu ülkelerle tarihsel, sosyal ve kültürel olarak bağları vardır (Badurashvili vd. 2008). Türkiye ile Gürcistan arasında tarihsel bağlar söz konusu olmakla birlikte Rusya ile aynı bağlamda değildir. Türkiye ile Gürcistan komşu ülkelerdir ve hareket için coğrafi mesafenin önemli olması sebebiyle hedef ülkeye dâhil olmaktadır. Coğrafi mesafenin yanında tarihsel olarak gerek Osmanlı gerek Cumhuriyet ile nispeten olumlu ilişkiler yaşanmıştır. Birbirlerinin sınırlarına ve özgürlüklerine saygı duyulmuştur. Cumhuriyet sonrasında Sovyet birliğinin varlığı bazen buna engel olsa da Orta Asya'ya erişimde bir kapı görevi gördüğünden dolayı Gürcistan önemsenmiştir. Sovyetlerin çöküşü ile birlikte bavul, ticareti ve çeşitli iş kollarında çalışmalarına enformel olarak imkan tanınması, Gürcistan'ın yüzünü batıya dönmesi ve bu süreçte Rusya ile yaşadıkları olumsuz olaylar sebebiyle Türkiye bir varış noktası haline gelmiştir. Bu hareketlerin tamamı varış olmamakla birlikte birçoğu transit ülke olarak Türkiye'yi kullanmaktadır. Bunun yanında Gürcistan ile Türkiye arasındaki yerel ve uluslararası iş gücü piyasasının durumu da bu hareketliliğin hedefinin Türkiye olmasına sebep olmaktadır.

Zaman içerisinde gelişen sosyal sermayeler bu hareketin ulaşılabilirliğini arttırmıştır. Bu sosyal sermayenin sürekliliğini sağlamak ve zamanla ağı genişletmek amacıyla ayrıca girmiş oldukları iş gücü piyasasında konularını sağlamlaştırmak için gruplar her zaman aynı yere ve aynı işe döngüsel hareket yapmaktadırlar (Zelinka, 2017: 43). Bu durum aslında bir yönüyle esnek işgücü havuzu için yedek iş gücü sağlayarak yerli işçi sınıfını kısmen proleter olmaktan çıkarmaktadır (Wacquant, 2011: 41). Harekete katılan kişiler köken bölgenin temsili örnekleri değildir. Çünkü hareket edenler genel olarak daha eğitilmiş (Feliciano 2005), daha sağlıklı (Jasso vd. 2004) ve potansiyel olarak köken bölgedekilere kıyasla daha yaratıcı ve girişimci olabilir (Lee 1966). Harekete katılanların kimler olacağını gidilen ülke ve çalışılacak iş kolları belirleyebilir. Özellikle tarım, sanayi, madencilik gibi iş kollarında erkekler yoğunlaşmaktadır. Yaşlı ve çocuk bakımı gibi iş kolları kadınlara özgüdür. Bu cinsiyet ayrımını belirleyen şey geleneksel olarak kodlanan toplumsal cinsiyet normları olduğu gibi aynı zamanda köken bölge ve hedef bölgedeki toplumsal cinsiyet normları kimin nereye gideceğinde belirleyici olabilir.

Gürcistan'da kadınlar ve erkekler benzer düzeylerde insan sermayesine sahiptirler ve hareket için benzer teşvikleri ve fırsatları vardır. Bu teşvik ve fırsatlara karşılık olarak erkek ve kadınların hareket için farklı stratejileri de vardır. Nicel analizler kadınların hareketinin Gürcistan'daki cinsiyet ideolojisi ile ilişkili olduğunu ortaya koyarken, nitel veriler cinsiyet ideolojisinin bireysel ve hane halkı hareket kararının nasıl şekillendirildiğini göstermektedir. Kadınların harekete katılması iki faktörden en az birinin gerçekleşmesi ile mümkün olmaktadır. İlk olarak kadınlar erkek üyelerden kadınların yapması gereken işleri erkeklere yüklemeyen bunu yapabilecek başka bir kadına devrettiklerinde, ikincisi kadınlara kocaları veya ailenin yetkili erkekleri izin verdiğinde hareket edebilmektedir (Hofmann, 2014: 33-34). Gürcistan'da göçe ve hareketliliğe dair bunlar yaşanırken edebiyat dünyası göçün tecrübesinin edebiyata olan yansımalarının yeterli düzeyde olmamasından şikâyet etmektedir. Ayrıca buna yönelik milliyetçi söylemler inşa edilmektedir. Kişilerin ülkeleri adına üretim yapabilmeleri için öncelikle kendi milletlerine derinden bağlı olmaları gerekmektedir. Ailesini sevmeyen birisi yabancıyı anne baba olarak sevebilir mi? Kendi vatanına hizmeti olmayan birisi yabancı memleketin hizmetine girebilir mi? (Nikoleişvili ve Kır, 2016: 99). Aslında edebiyat dünyasının bu söylemi döngüsel hareketin desteklediği imasında bulunmaktadır. Harekete izin verip bağlarının, bilincin ve hizmetin köken bölgeye yönelik olmasını desteklemektedir. Gürcüler köken bölgeye bağlılıklarını havaleler ile göstermektedir.

4.1. Gürcistan'a Yurtdışından Para Havaleleri

Para, emek hareketinin gerçekleşmesinin ilk ve en önemli nedenidir (Zelinka, 2017: 46). Sovyet Birliğinden dağılan ülkelerin vatandaşları hem Rusya hem de diğer ülkeler arasındaki hareketliliği genel olarak döngüsel bir karakter taşımaktaydı. Bu döngüsel hareketlilik başlangıçta temel besin ve geçim maddelerini ticareti şeklinde bavul ticareti gibi veya bu ihtiyaçları karşılamak için hareket edildiğinden ilkel bir hareket olarak tanımlanmaktaydı. Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonraki süreçlerde de belli süre bu hareketin bağlamı aynı kalmıştır. Sonraki dönemlerde Gürcistan'ın ekonomik ve sosyal gelişmeleri sağlaması ile birlikte bu ilkel hareketlilik boyut değiştirerek sermaye ve yatırım gibi amaçlar edinmiştir. Saakashvili'nin başkanlığı döneminde Gürcistan yurt dışından önemli ölçüde havale almıştır. Demokrasinin ve ekonominin güven vermesine bağlı olarak havale miktarı ve gelirlerinde artış yaşanabileceği bilinmektedir. Gürcistan'ın 2003 yılında 197 milyon dolar olan havale geliri (GSMH'nin %4,8'i) 2008 yılında bir milyar doları (GSMH'nin %7,8'i) aşmıştır. Bu rakamlar sadece formel havale yöntemlerini tercih eden kişilerin verilerine göre düzenlendiğinden aslında gerçek rakam çok daha yüksektir. Genel olarak havalelerin formel yöntemlerle gönderilmiş olması kişilerin finansal okuryazarlığının yüksek olduğu durumlarda görülmektedir. Formel yöntemin tercih edilip edilmemesi, finansal okuryazarlıkla ilgili olduğu gibi, hedef bölgede kalma süresi, coğrafi yakınlık, hedef bölgenin dilini bilip bilmeme, havalenin gönderildiği kişinin finansal okuryazarlığı, cinsiyet durumu, kişilerin köken bölgesinin kırsal veya şehir karakterli olup olmamasına göre değişmektedir.

Para havalelerinin Gürcistan ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır fakat bu etkinin olumlu ve olumsuz sonuçlarının nasıl olduğu ise derinlemesine araştırmalarla mümkün olmaktadır. Mikro olarak aslında ev eşyalarına yapılan harcamaları arttırarak doğrudan yaşam şartlarını iyileştirirler. Satın alınan malların bir kısmı ithal olabilir ancak kişisel hizmetlere yapılan harcamaların artması, yerel hizmet sektöründe olumlu yansımaları sebep olur. Bazı eşyalara yapılan harcamalar yerel üreticilere kaynak sağlar. Havaleler ile sağlanan tasarruf ve borç ödemelerinin arttırarak kişilerin sigorta ve kredilere erişimini sağlayabilir (Gerber ve Torosyan, 2013: 1297). Bu havaleler %63 oranında Rusya'dan, %13,6 ile ABD'den, %3,3 Yunanistan'dan, %2,1 ile Ukrayna'dan, %2,1 ile Türkiye'den gönderilmektedir (Badurashvili, 2009: 97). Son zamanlarda özellikle Yunanistan ve İtalya'ya olan hareketle birlikte ikinci sırayı Yunanistan ve üçüncü sırayı İtalya'nın alması ile ABD 4. sıraya gerilemiştir (NBG, 2016: 3). Rusya'nın havalelerdeki payını belirleyen en önemli unsur hareketin hacmini fazla olmasından kaynaklanmaktadır ve çok çeşitli iş kollarını içermektedir. ABD ve Avrupa Birliği ülkelerinde gidenlerin sayısı düşük olmakla birlikte gönderilen havalelerin yüksek olması Gürcistan döviz piyasaları arasındaki farka işaret etmektedir. Ayrıca özellikle ABD'de olan hareketin maliyeti yüksek olmakla birlikte bu ülkede yaşama maliyeti de yüksek olmaktadır. ABD'ye ulaşma maliyetini karşılayabilecek harekete katılan kişi belli ölçüde nispeten ekonomik durumu iyi olabileceği gibi sosyal sermayeleri de gelişmiştir. Bu gruba dâhil olanların çoğu hareketin kalıcı bir harekete dönüşmesi ile birlikte havale gönderimleri düşmektedir. Çünkü AB ülkelerindeki havale akışlarının artmasının yanında ABD'deki havale akışlarında düşüş yaşanmaktadır. Özellikle Rusya'nın vize kısıtlaması sebebiyle Rusya'ya giriş için bir transit ülke olması sebebiyle Ukrayna'nın rolü artmıştır. Daha fazla Gürcü'nün harekete katılması ile birlikte 1990'dan bu yana havale hacmi de artmaya başlamıştır.

Havaleler ile birlikte yoksulluk azalmakta ve hane halkının ekonomik istikrar sağlamasına katkı yapmaktadır. Havale akışları bazı durumlarda kırılgan olabilmektedir. Söz konusu hedef ülkedeki ekonomik krizler havale akışını değiştirebilmektedir. Örneğin 2014-2015 yılları arasında Rusya'da yaşanan ekonomik kriz sebebiyle havale hacmi dörtte bir oranında azalmıştır. Ailelerin gelirini çeşitlendirmek için farklı iş kolları yerel ve ulusal iş gücü piyasalarını kullanarak kendilerini sigortalatsalar da farklı ülkelere iş gücü göndermek de sigortalamanın bir parçası olabilmektedir. Ocak ayındaki havale hacimleri genel olarak en düşük seviyede seyretmektedir. En yüksek havale miktarı Aralık ayında gönderilmektedir. Bu yüksekliği yeni yıl ve Noel tatilleri etkilemektedir. Havale hacminin yüksek ve düşüklüğü hem küresel ölçekte hem ulusal ölçekte hem de bireysel ölçekteki bazı faktörlerin devreye girmesiyle birlikte değişmektedir (NBG, 2016: 2-3). 2010 yılında havale gelirlerinde %53 oranına sahip olan Rusya 2015'te %40'a düşmüştür. Buna karşılık AB'den gelen gelirler aynı yılda %26'dan %31'e çıkmıştır. Amerika'dan gelen gelirler %7'den %5'e düşmekle birlikte Türkiye'den gelen gelirler %3'ten %6'ya çıkmıştır. Türkiye'ye geldikleri sektörler turizm, bakım, restoran ve tarım sektörleri ağırlık kazanmaktadır. 2011 yılında Türkiye'den Gürcistan'a 27.642.700 dolar havale gönderimi yapılmıştır. 2015 yılında ise bu miktar 68.945.500 dolara (NBG, 2016: 6), 2017 yılında ise 87.067.874 dolara çıkmıştır (SCMI, 2017: 27). Gürcistan'ın havale gelirleri GSYH'nin %10'unu oluşturmaktadır. 324 kişi kapsayan bir hane halkı araştırmasında göçmenlerin %71'inin ailelerine havale gönderdikleri tespit edilmiştir (NBG, 2016). Tüm havale gönderenlerin yarısının gelirleri ailenin bütçesinin yarısını oluşturduğu gibi %15'inin tek gelir kaynağını havaleler oluşturmaktadır. Havale alan ile almayan hane halkları ekonomik refah olarak karşılaştırıldığında havale almayanların çoğu (%55) gıda için bile yeterli miktarlarda geliri olmadıklarını söylemektedir. Bu durum aslında havale gelirlerinin Gürcistan'daki yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunduğu hakkında fikir vermektedir.

Gürcistan'da havale alan aileler bu paralarla yatırım yapmak yerine sarf malzemelere daha fazla para harcamaktadır. Bu alanlar gıda, toplumsal ücretler ve kıyafetler gibi temel gereklilikleri kapsadığı gibi bir kısmı da sağlık ve eğitime harcanmaktadır. Çok az bir kısmı (%7) daire, araç satın almak ve iş kurmak için havaleleri kullanmaktadır (NBG, 2016: 13). Daha genel ifadeyle gelirlerin %79'u gıda, %63'ü iletişim masrafları, %52'si sağlık harcamaları, %15'i eğitim ve %7'si birikim olarak değerlendirilmektedir. Genel hane halkından farklı olarak farklı alanlarda öncelik sırasının değiştiği durumlarda söz konusudur. %40'ı sağlık harcamalarında, %30'u günlük ihtiyaçlarda, %28'i borç ödemede, %28'i çocuk eğitimi ve gelişiminde, %22'si düğün ve cenaze işlemlerinde, %21'i eğitimde, %11'i toprak satın almada, %4'ü birikim, %4'ü iş kurma, %3'ü ev satın alma, %2'si arkadaşlarına gönderme ve %2'nisi de dini harcama alanlarında kullanılmaktadır. Bu iki farklı harcamaların ortaya çıkışı kişilerin eğitim düzeyleri, bağlı oldukları sosyoekonomik sınıf, gittikleri ülkeler, geride bıraktıklarının ekonomik durumu, hangi sektörde çalıştıkları, gönderilen paraların şehir veya kırsal bölge olup olmadığı, havalelerin ailenin gelirindeki toplam oranına vb. faktörlere göre değişmektedir. Buradan çıkan sonuç döngüsel harekete katılanların hangi bölgeden, hangi bölgeye, kimlerin nasıl hangi sektörlerde yoğunlaştığı ortaya konulması gerekmektedir.

Gürcistan nüfusunun %57'si şehir merkezlerinde yaşamaktadır. Ancak hala önemli ölçüde kırsal nüfus barındırmaktadır (SCMI, 2017: 8). Teoriden elde edilen bilgiye göre kırsal kökenli nüfus belli sebeplerle daha fazla hareket etmektedir. 2016 yılında Gürcistan vatandaşları Türkiye yönünde 2.195.727 kez ve geri dönüşlerde 2.176.867 kez geçmiştir. Bu rakamlar aslında Türkiye ve Gürcistan arasındaki dairesel hareketin ne kadar büyük potansiyelle yapıldığına işaret etmektedir. Bunun ne kadarının hangi sektörlerde istihdam edildikleri konusunda herhangi bir istatistik yoktur. Ki bunun bir kısmını da her gün sınırı aşmış geçen günü birlik döngüsel hareketlilik oluşturmaktadır (SCMI, 2017: 19). Bu hareketin çoğunluğunun düzensiz oluşu ile birlikte yasal döngüsel hareket

fırsatları özellikle AB ölçeğinde desteklenmektedir. Doğru planlanmış ve yönetilen dairesel hareketler işsizliğin seviyesini azaltırken aynı zamanda yeni ve nitelikli iş gücü yaratabilir.

Gürcistan'da işsizlik oranı %13,94 ve ortalama aylık kazanç 940 GEL, (562 dolar) yoksulluk oranı ise % 23,6 civarındadır (World Bank, 2018). Toplam istihdam içerisinde tarımda istihdam edilenlerin oranı %43,1 oranındayken genç işsizlik oranı %28,9 civarındadır. Tarım 1990'da GSYH'ye katkısı %30'dan 2005'te %14,8 düştüğü halde Gürcistan ekonomisinin temel dayanağı olmaya devam etmektedir. Nüfusun büyük bir kısmının kırsal bölgelerde yaşamasına rağmen gelişme ve büyüme ticaret, sanayi, inşaat, ulaşım ve iletişimde olması aslında işlerin kentsel alanlarda yoğunlaştığını göstermektedir (Badurashvili, 2009: 101). Buna karşılık uluslararası hareketliliğe katılanların çoğunluğunu kırsal bölgelerden insanlar oluşturmaktadır. Gelen havalelerin % 30'u kırsal alanlara, %40'ı merkezi olmayan şehirlere ve %32'u ise merkezi şehirlere gitmektedir (Mansoor ve Quillin, 2006: 70). Kırsal bölgelerden harekete katılan kişilerin finansal okuryazarlıkları fazla gelişmediğinden (zamanla gelişmektedir) havaleleri enformel yollarla göndermekte veya kendisi getirmektedir. Finansal okuryazarlığın yanında finansal alt yapı hizmetleri kırsal bölgelerde yeterince gelişmemiştir. Bu sebeple yukarıdaki yüzdeler enformel para havalelerini içermediğinden yanıltıcı olmaktadır. Formel olarak yapılan aylık transfer büyüklüğü 265 GEL (149 dolar) tutarındadır. Ortalama olarak alınan bu havalelerin % 80'i birincil tüketimlere harcanmaktadır. Havale gelirlerinin arttığı aylarda enflasyon oranları tipik olarak azalmaktadır. Alıcı hane halkları eğitim ve sağlık sistemlerine daha fazla harcama yaparak nitelikli nüfusun üretilmesine katkı sağladılar (Gugushvili, 2013).

Gürcistan'ın ödemeler dengesindeki önemli gelirlerini işçi havaleleri oluşturmaktadır. Havale edilen miktarlar her yıl artmaktadır. Havale yapma olasılığı ile hareket eden grupların büyüklüğü arasında negatif bir ilişki vardır. Çünkü hane halkının birçok üyesinin döngüsel harekete katılma durumları ortaya çıktığında havale miktarları azalmaktadır. Hareket edenler çocuklarını geride bıraktıklarında havale alıcı hane halkı ile daha çok temas halinde olmalarına sebep olmaktadır, bu durum döngüsel harekete katılanların geri dönme olasılığını veya havale yapma olasılığını arttırmaktadır. Hane halkının kırsal veya şehir bölgelerinde olup olmamalarına göre veya harekete katılanın bulunduğu hedef bölgeye göre havale miktarları değişebilmektedir. Gönderenlerin eğitim durumları eğer bireyselleşmelerinin önünü açmışsa havale miktarları düşebilmektedir. Uluslararası hareketliliğe katılma süresi arasında da önemli bağlantı vardır. İlk üç yıl havale miktarları artmakla birlikte zaman içerisinde azalmaktadır. Azalmanın bir diğer etmeni hareketin kalıcılaşması ile ilgili olabilmektedir. Kentsel alanlarda yaşayan insanların havale alma olasılığı daha yüksek olmaktadır. Eğer havale alan kişiler Gürcistan'da etnik azınlık statülerindeyse bu durum havale alma ihtimallerini arttırmaktadır (Gugushvili, 2013). Havale alan aileler yüksek miktarlarda ithal sanayi ve gıda malları satın aldıkları gözlemlenmiştir. Buna rağmen havale gelirlerinin yüksek olduğu bölgelerde daha düşük yoksulluk oranları olduğu tespit edilmektedir. Havale gelirleri olanlar diğer hane halklarına göre kendilerini sosyoekonomik olarak daha yüksek seviyede görmelerinden daha fazla harcama yapmalarına sebep olmaktadır. Para transferi alan ailelerin devlet yardımı alamadıkları ortaya çıkmıştır. Kamunun sosyal devlet ilkesi gereği üzerine düşeni yapmayarak bu görev havaleler üzerinden yapılmaktadır. Hareket para transferinin belirlediği gibi aynı zamanda para transferi de hareketi belirleyebilmektedir. GSYH Gürcistan'da düştüğü dönemlerde havale miktarları artmış olduğu dönemlerde ise azalmıştır. Bu azalış ve artış dönemlerinde de döngüsel hareket stoku da artıp azalmaktadır.

Türkiye'de bulunan Gürcülerin %82,9'u kazandıkları paraları havale etmektedir. Bu oran diğer ülkelerdekine oranla yüksektir. Ortalama aylık olarak Türkiye'den 111 GEL (67 dolar) transfer edilmektedir (Gugushvili, 2013: 6-12-18). Bugün bu oran artmış olmakla birlikte 380 TL'ye (180 GEL) çıkmıştır. Fakat Türkiye'deki döviz piyasalarının Gürcistan döviz piyasalarına göre değer kaybetmesi aynı işten kazanılan havalenin karşılığı Gürcistan ekonomisi için aynı anlam taşımayabilmektedir. Çünkü Türkiye'de 2009 Ocak ayında 1.60 TL olan dolar 2019 Ocak ayında 5,33 TL olmuştur. 2009 yılında Türkiye'de aylık ortalama 1500 TL kazanan bir Gürcü vatandaşı ülkesine 937 dolar ile dönerken 2019 yılında 281 dolar ile dönmektedir. 2009'daki ekonomik geliri elde etmek için ya farklı sektörlerle yönelmek zorunda ya da iş gücü piyasasındaki iş ücretini 3'te bir oranında yükseltmelidir. Aksi durumda aynı iş için gelen işçi profili değişebildiği gibi iş yapılırdan olmaktan çıkabilir. Gürcistan'ın 2019 minimum aylık ücret 172 dolar iken aylık ortalama gelir ise 400 dolar civarındadır. 2009 yılında Türkiye'de kazandığı para Gürcistan'daki ortalama gelirin 2,3 katı kazanan bir kişi 2019 yılında ortalama gelirin ancak aynı iş ve ücretle o zamanki değerini %70'ini kazanmaktadır. 2009 yılında aylık minimum ücretin 5,5 katına karşılık gelirken, 2019 yılında 1,6 katına denk gelmektedir.

Havalelerin mevcut iş gücünün zenginleşmesine ve yaşadıkları bölgelerde göreceli yoksulluğu arttırdıkları bilinmektedir. Bu göreceliliğin artması ile birlikte daha fazla kişi hareket etmeye istekli olabilmektedir. Çay tarımı için Türkiye'ye gelen Gürcülerin %93'ü çay hasadına gelmesi ile birlikte memleketlerine döndüklerinde bu durumun kendilerine prestij sağladıklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanında döngüsel harekete katılmayan kişilerin ekonomik durumlarının kötü olduğunu düşünenlerin oranı %90'dır. Bu durumun kendine prestij sağladığını düşündüğü gibi gelmeyenlerin ise ekonomik durumunun kötü olduğunu farz etmektedir. Çalışmak için harekete geçmediğinde ise bu prestijinin düşeceğini ve gitmeyenlerde olduğu gibi ekonomik durumunun kötüleşeceğini sanmaktadır. Çünkü çay hasadına geldikten sonra ekonomik olarak rahatladığını düşünenlerin oranı % 70'dir. Gelmeyen kişilere göre refahının arttığını düşünenlerin oranı ise %91 oranındadır.

Bu prestij ve refahın ortaya çıkmasında etkili olan tasarruf miktarları oldukça çeşitlilik göstermekle birlikte bir çok faktöre bağlı olarak değişmektedir. Çay tarımı için gelen Gürcüler bir çay sezonunda ortalama 20 gün çalışmaları durumunda eğer her gün iş bulup çalışabilirlerse kişi başı 20 gün içerisinde 5000 TL kazanabilmektedir. Bir çay sezonun yani 20 gün boyunca Gürcülerin %32'si 5000 TL ve üzeri kazanmaktadır. Gürcülerin %73'ü, 20 gün içerisinde 3000 TL ve üzeri kazanmaktadır. Ayrıca bir kişi tüm sezon boyunca ve her çay döneminde 20 gün çalışması durumunda 3-4 ay içerisinde 15.000 TL kazanabilmektedir. Gürcistan'da kişi başı ortalama gelir 940 GEL (400 dolar) en düşük ücretli iş ise 463 GEL (172 dolar) dir. Türkiye de kazanma ihtimallerinin bulunduğu 3 ay içerisindeki 15.000 TL, 2.810 dolar etmektedir. Bu durum Gürcülerin ülkelerinde kazanabilecekleri ortalama gelirden 8 kat daha fazla yani üç ay çalışarak toplamda Gürcistan piyasasının sekiz ayının gelirini elde edebilirler. En düşük ücretle çalışanlar ise, ki Gürcülerin çoğu bu grup içerisinde; ülkelerinde kazandıkları en düşük ücretle buradaki oranla 16 aya karşılık gelen bir miktar kazanabilir. Verilen rakamlar aslında maksimum ve her gün çalışıp aynı ücreti alma üzerinden hesaplanmıştır. Kişilerin hedef bölgede yapmış olduğu harcamalar göz önüne alınmamıştır. En azından bu durum bir çay sezonunda 5000 TL (2524 GEL) kazanan %32'si için geçerli olabilir.

Gürcülerin kaç yıldır çay tarımı için geldikleri kazançlarında ve tasarruflarında etkili olmaktadır. Geliş yılı bir yıl olanların kazançları 3000 TL'den azdır, fakat çoğunluğu 1500 TL'nin altındadır. İkinci yılda kazanılan miktar artmaktadır. Zaman içerisinde piyasanın öğrenilmesi ve birçok sermayeye dâhil olmaları ile birlikte kazanç miktarı 5000 TL'ye kadar çıktığı gibi 1500 TL'den düşük kazanç da yoktur. Geliş zamanının fazlalığına bağlı olarak kazanç miktarları artmaktadır. Tecrübenin artışıyla gelişen sosyal ağ ve bağlantılar kazancın daha yüksek olması imkanı tanımaktadır. Kazanç miktarı eğitim durumunun farklılaşmasına göre farklılıklar göstermektedir. Çay hasadı her hangi bir uzmanlık gerektirmemesine rağmen en azından herhangi bir dilde okuryazar olmak hareket etmek için önemlidir. Eğitim seviyesinin artmasına bağlı olarak fırsatlardan haberdar olma ve onlara erişme kolaylaşmaktadır. Hak, görev ve sorumlulukların bilinci artabileceği gibi finansal okuryazarlık da gelişebilir. Eğitim durumu yükseldikçe kazanç miktarı artmaktadır. Eğitim seviyesinin düşmesi durumunda düşük kazanç ortaya çıktığı gibi yükselmesi ile beraber kazanç 4000-5000 TL aralığında yoğunlaşmaktadır. Genel olarak literatürde evlilerin daha fazla tasarruf ettikleri üzerinde mutabakat vardır. Gürcülerde evli olanların kazançları yüksek olduğu gibi 3000-5000 TL arasında yoğunlaşmaktadır. Evli olunması durumunda tasarruf miktarları da artmaktadır. Bekâr kişiler ise 3000 TL'den az kazanmaktadır. Bu durum aslında harekete katılanların geride bıraktıkları kişilerin varlığı ve ailenin birbirini sigortalaması ile ilişkilidir. Buna benzer bir durum ise kişilerin bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısıdır. Eğer bir kişi sadece kendinden sorumlu olduğu durumlarda kazancın ne kadar olabileceğini önemsememekte ve tasarruf miktarı da azalmaktadır. Sadece kendinden sorumlu olan kişilerin tasarruf miktarları 500-1000 TL arasında yoğunlaşmaktadır. Çekirdek aile formuna geçişle birlikte tasarruf edilen miktar artmaktadır ve 2500-5000 TL arasında miktarlar belirmektedir. Bakmakla yükümlü olunan kişilerin özellikle altıdan fazla olduğu durumda tasarruf 5000 TL ile maksimum seviyeye çıkmaktadır. Dolayısıyla kişi sayısı arttıkça tasarruf miktarı da artmaktadır. Gürcülerin kredi veya herhangi bir borcu olması halinde tasarruf miktarları da 3000-5000 TL arasında yoğunlaşmaktadır. Kırsal bölgede yaşayanların neredeyse hiç kredi borcu olmamakla birlikte zaten kırsal bölgelerde finansal alt yapılar yetersiz olduğundan kişiler ilksel ağlar üzerinden borçlanmaktadır. Kredi borcu olanların hemen tamamı şehirlerde yaşamaktadır. Gelenlerin çoğunluğunu kırsal bölgeden gelenler oluşturduğu için kır kökenli olanlarda tasarruf miktarları daha yüksek olmaktadır.

Gürcülerin %50'si tasarruflarının 1-500 TL arasındaki miktarı hedef bölgede harcamaktadır. Bu harcama kalemlerinin çoğunluğunu akşam yemeği masrafları oluşturmaktadır. %28'i de 751-1000 TL arasında harcama yapmaktadır. Bir yıldır gelenlerin çoğu kazandıklarının önemli bir kısmını hedef bölgede harcamaktadır. Bu kişiler aynı zamanda bekâr ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerin olmadığı gruplardan oluşmaktadır. Genellikle yüksek miktarlarda tasarruf yapan kişilerin çoğunluğu bu gruba girmektedir. Yüksek tasarruf miktarına sahip kişilerin bir kısmının köken bölgedeki harcamaları 1000-1250 TL'yi bulabilmektedir.

Gürcülerin %84'ü gelirken 1-250 TL arasında bir para ile gelmektedir. Bu paranın bir kısmı çay makası alma ve ilişkili eşyalara ayrıca mutfak ihtiyaçlarına harcanmaktadır. Gürcülerin %12'si yanlarında 251-500 TL arasında değişen miktarlarda para ile gelmektedir. Aslında Türkiye'ye özellikle çay tarımına çalışmaya gelmek için coğrafi yakınlık sebebiyle maddi maliyetin çok düşük olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim aşamasız ve düzensiz hareketlerin maliyeti Gürcülerin özellikle Avrupa ve Rusya'ya gidişleri için 1500-2000 dolar arasında değişmektedir. Gürcüler tasarrufların % 92'sini ülkesine kendisi götürmekte veya bir tanıdık aracılığı ile göndermektedir. Ancak %8'i banka yolu ile havale yapmaktadır. Bir katılımcı Gürcülerin havale gönderme yöntemlerini şöyle ifade etmiştir:

Bunların içinde her gün giden mutlaka oluyordur. Mutlaka bir kişi gidip geliyor. Mesela biz aynı köyden on kişiyiz. Paraları buna veriyorlar bu da gidip köydekilere veriyor o gün geri geldiği oluyor (GM - İşveren ve aracı, 52 yaşında 4 yıldır aracılık yapmaktadır).

Bu durum kayıt dışı olma durumunu ortaya çıkardığı için Gürcistan için genel olarak tespit edilen rakamlara dâhil değildir. Kırsal bölgede yaşayanların tamamı akraba ve arkadaş vasıtası ile tasarruflarını göndermektedir. Banka yolu ile havale yapanların çoğunluğu şehirlerde yaşamaktadır. Eğitim seviyesinin artmasına bağlı olarak

banka yolu ile havalelerin yapılması da yoğunlaşmaktadır. Gürcülerin arkadaş veya banka yoluyla gönderdikleri havalelerin %28'ini eşlerine, %47'sini ise anne ve babalarına göndermektedir.

Bu noktadan sonra Gürcistan'dan Türkiye'ye gelen Gürcü işçilerin tasarruflarını ve havalelerini nasıl değerlendirdikleri önem taşımaktadır. Gürcüler kazançlarının %42'sini inşaat, bakım ve onarım işlerinde harcamaktadır. Gelirlerin %9'u arsa ve ev satın almak için kullanılmaktadır. Gelirlerin %35'i günlük ihtiyaçlara harcanmaktadır. Gelirlerin %7'si tatil için kullanılabilir. Harcamalar belli kategoriler altında birleştirildiğinde Gürcüler kazançlarının %30'unu bakım ve onarıma, %20'sini araç alma, %1,7'sini iş yeri açma, %3,4'ünü eğitime, %3,4'ünü sağlık alanında sigorta yaptıma ve %41'ini borçlarını ödemek için kullanmaktadır. Eğitim seviyesinin yükselmesine bağlı olarak üretime ve yatırıma yönelik harcamalar gerçekleşmektedir. Eğitim seviyesinin düşmesine bağlı olarak gelirlerin bir kısmı borç ödeme ve gündelik ihtiyaçlar içerisinde yoğunlaşmaktadır. Yaş grubunun küçülmesine bağlı olarak kişilerin tatile çıkma gibi bir harcama kalemi ortaya çıkmaktadır. Bu durum aynı zamanda eğitim durumunun yükselmesine bağlı olarak da değişmektedir. Ev yaptırmak üzere yapılan yatırımın tamamı kırsal bölgede yaşayan insanlara aittir. Yine çoğunlukla bakım ve onarım ve arsa alım işlerinde çoğunlukla kırsal bölgedeki insanlar harcamaya yapmaktadır. İnşaat, tatil ve günlük ihtiyaçlara çoğunlukla şehirlerde yaşayanlar harcamaya yapmaktadır. Sigorta yaptıma, eğitim ve arsa yatırımlarının tamamını kırsal bölgedeki insanlar yapmaktadır. Şehir merkezinde yaşayan insanların aynı işte çalışıp aynı miktarlarda kazandıkları para ile kırdakine göre arsa alması oldukça zordur. Çünkü şehirlerde çoğunlukla arsa spekülasyonları ile arsa fiyatları yüksektir. Eğitim ve sigorta sistemlerine erişim şehirlerde daha kolay olduğundan kırsal bölgelerde bunlar için ekstra bir harcama kalemi gerekebilir. Kazançlarını iş yeri açmak üzere değerlendiren bir kişi de kasabada yaşamaktadır. Gürcistan'a sürekli olarak gidip gelen bir katılımcı Gürcülerin kazandıkları paraların çoğunluğunu yeme içme üzerine harcadıklarını, borç ödediklerini ve çok az bir kısmının tarla ve arsa aldığı ifade etmiştir. Yukarıdaki açıklamalar çay hasadı için gelen Gürcülerin ne kadar tasarruf ettiklerini ve bu tasarrufların yapılmasında hangi faktörlerin etkili olduğunu ayrıca tasarrufların nerelerde harcandığını ifade etmektedir.

Bu önemli açıklamanın yanında Gürcülerin hedef bölgede yani çay bölgesinde kazandıklarının ne kadarını nerede harcadıkları ve tasarruflarını arttırmak için hangi taktikleri sergiledikleri bu noktadan sonra önem taşımaktadır. Gürcüler çay bölgesine gelirirken yanlarına 1 -500 TL arasında değişen bir miktar almak durumunda kalmaktadır. Bu paranın bir kısmı ulaşım maliyetlerine harcanırken önemli bir kısmı da geldiklerinde satın alınan çay makası, çizme, yağmurluk gibi araçlara harcanmaktadır. Ayrıca geldikleri ilk gün para kazanmadıklarından ilgili günün yeme içme faaliyetlerine harcanmaktadır. Çay hasadı için gerekli olan malzemeleri çoğunlukla tüm sezon bittikten sonra çay bölgesine bırakıp malzemelerini terk etmektedirler. Bu terk ediş her seferinde yeniden satın alma durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bazı Gürcüler satın alım maliyetlerini düşürmek için tüm bu malzemeleri ülkelerine götürmektedir. Bu malzemelerin ayrıca tamir masraflarından kurtulmak için kendileri onarım yapmaktadır. *Makası kendim tamir ediyorum, torba değiştirmeyi kendim yapıyorum, kendim eğeliyorum (GTİ)* ifadeleri ve gözlemlerim de bu durumu doğrulamaktadır.

Gürcüler tasarruflarını arttırmak için kaldıkları alanlarda toplu bir şekilde yemek yemektedir ve bu yemeğin masrafı ortaklaşa bir şekilde karşılanmaktadır. Hatta herkesin yiyebileceği ve herkesin damak tadına uygun tek bir yemek üzerinde karar kılmak önemli bir tasarruftur. Tasarrufun olduğu böyle bir mutfakta lüks olmadığı gibi tarifin değişikliği ve deneysel çalışmalar paranın ziyan olması ihtimalini doğurduğundan bu riske girilmemektedir. Bir tarım işçisi; *"Bizim büyük bir tencere var kazan gibi. Bu kazana tavukları, patates, havuç ve soğanı koyunca yemek yapıyoruz"* (GTŞ) ifadeleri yemeğin ortak yendiğini ve kazanın varlığı kalabalık bir grupla kaldıklarına işaret etmektedir. Tavuk, soğan, patates ve havuç üzerinde grubun toplumsal sözleşmesi vardır. Yemek üzerinden yapılan tasarrufların biri de yapılacak yemek kadar malzeme satın almak ile ilgilidir. Çünkü malzemenin artması durumunda o malzeme abur cubura dönüşerek herkesin hakkı olan bir şey böylece ziyan olabilir. Gürcüler ayrıca işverenin kendilerine yemek için satın aldıklarından arta kalanları konakladıkları alanlara götürerek başka bir yönden de tasarruf sağlamaktadır. Bir market sahipleri alışveriş pratiklerini şöyle ifade etmiştir:

Günlük ihtiyaçlar alıyorlar aperatif falan satın almıyorlar, burada harcama yapmıyorlar. Bunların amacı buradan parayı toplayıp götürmektir (YM). Eldiven, yağmurluk, makas, şapka falan satın alıyorlar. 150 yevmiye alıyorsa bunun ancak 50'sini burada yer yemez (ÇM). Kuru gıda, hazır yiyecekler, tavuk, hazır çorba, peynir, sosis, salam, salatalık, domates, pilaki, balık konservesi ve barbunya satın alıyorlar. Yemeği kendisi yaparsa beş kişi 50 TL masraf etmez. Ben ona alırsam (onu işçi olarak çalıştırsam) 80-100 TL masraf yapıyorlar (HA).

İfadelerden anlaşıldığı üzere Gürcüler tasarruf yapmak için olabildiğinde az harcama yapmaktadır. Bunun yanında Gürcüler işverenin masrafları karşıladığı alışverişlerde daha fazla ürün satın alarak tasarruflarını arttırmaktadır. Tasarruf mekanizmaları işveren ve esnaf tarafından da okunabilecek kadar görünürdür. Bir market işletmecisi Gürcülerin artık uyanık olduklarını, masrafların kendilerinden çıkmaması için elinden gelen her şeyi yaptıklarını ifade etmiştir. Buradaki *"artık"* ifadesi TL'nin alım gücünün düşmesi ile ilişkili olarak değişmiştir.

Gürcüler yerli araçların vasıtasıyla tek bir marketten alışveriş yapmakta ve orada veresiye defteri açmaktadır. Alışveriş yapılacak marketin hangi market olduğu Türkiyeli aracının belirlediği bir şeydir. Gürcüler buradaki veresiye defterini denetleyebilmek için market sahibinin deftere yazdığının aynısını Gürcülerin kendi hesap defterine yazmalarını istemektedir. Böylelikle market sahibinin el yazısıyla yazılmış iki defter ortaya çıkarak ödeme zamanında iki defter karşılaştırılarak şeffaflık sağlanmaktadır. Gürcüler tasarruf için kolektif bir çaba gösterdikleri gibi bazı durumlarda bireysel çabalarla da tasarruf yapabilmektedir. Gürcüler sadece çay için uzmanlaşmış değil aynı zamanda da odun kesme, taşıma, kanal kazma, inşaat vb. alanlarda da çay dışında arta kalan vakitlerde çalışmaktadır. Böylece zamanın kullanımını maksimize ederek kazançlarını arttırmaktadırlar. Bu durum her Gürcü'nün tercih ettiği bir şey değildir.

Gürcüler masraflarını düşürmek için ülkelerinden gelirken daha ucuz olan sigara ve alkolü de yanlarında getirmektedir. Bir katılımcının ifadesi durumu doğrular niteliktedir: *Her gelen kendi sigara alkolünü getirir (MA)*. Nitekim Gürcülerin %58'i gelirken beraberlerinde sigara ve alkol getirdiklerinin belirtmektedir. Bunun çoğunluğunu sigara oluşturmaktadır. Ankete katılan Gürcülerin %85'i beraberinde bir ürün getirmektedir. Gürcüler getirmiş oldukları sigaraları aynı zamanda yerel esnafa 1-2 TL kar ile satmaktadır. Yerel esnaf da bu sigaraları 1-2 TL kar edecek şekilde yerel piyasaya sürmektedir. Sigara getiren Gürcülere yerel esnaf "*karınca*" demektedir. Bu metafor karıncanın kendi ağırlığından çok daha fazla yükü taşımasına işaret etmektedir. Çünkü sigara getirerek bavul ticareti yapan Gürcüler yasal olarak hakları olan sigardan daha fazla getirerek karınca metaforuna oturtulmaktadır. Gürcülerin başka bir tasarruf mekanizması acemi işçi ile usta işçi arasındaki verilen aynı ücretin kendi aralarında karşılıklı rica ile dengelenmesidir. Bu fiyat farklılıkları usta Gürcü ile acemi Gürcü arasındaki çay toplama kilolarının farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. "*Bir kişi var 650 kg topluyor, 300 kg toplayan var o da yanına almak istemiyor*" (MA) ifadeleri Gürcülerin acemi-usta gerilimi yaşadıklarına işaret etmektedir. Gürcülerin kendi yöntemleri olduğu gibi bu istek karşısında Türkiyeli araçlar da bu duruma kayıtsız kalamamıştır.

Araçlar iki usta toplayıcının yanına bir acemi vererek işin öğrenilmesini sağlamaktadır. Böylece çay tarım işçiliği bu sistem karşısında giderek etnikleştiklerinden bir başka iş gücünün bu alana girmesini zorlaştırmaktadır. Acemi-usta geriliminin ortadan kaldırılması ancak usta ile aceminin akrabalık üzerinden birbirine bağlı olması durumunda ortadan kalkmaktadır. Usta ve acemi kişiler arasındaki bağların bu derece kuvvetli olmadığına herkes kendi topladığı çay bezini alım yerinde ayrı tartarak topladığı kilo üzerinden ücret almaktadır. Fakat akrabalık bağları ile bir araya gelen gruplar topladıkları toplam kilonun toplam ücreti kişi sayısına bölünerek paylaştırılmaktadır. Bu farklı tasarruf sistemlerine en radikal çözüm ve kârı maksimize etme durumu Gürcülerin yarıcılık faaliyetlerine girişmeleridir.

"Kofin'de (bir köy) bir Gürcü var 120 ton yarılık (yarıcılık) çay yapıyor hem de 3 te bir. Ekibi Gürcü araba getirdi, ev tahsis etti, devlete ve özele çay satıyor. İyi bir iş adamı olacak o bak yakında. (AA).

Bu söylem abartılı olsa da Gürcüler için masrafların azaldığı ve tasarrufların maksimize olduğu sistem yarıcılık sistemidir. Nitekim Gürcülerin önemli bir kısmı yarıcılık faaliyetlerinde bu sebeple bulunmak istemektedir.

5. SONUÇ

Gürcistan'dan farklı ülkelere göç veya döngüsel harekette bulunanlar önemli miktarda havale transferi yapmaktadır. Bu havaleler çok çeşitli iş kollarından kazanılır. Bu iş kolları çoğunlukla düşük statülü işlerden oluşmaktadır. Düşük statülü işlerde çalışan Gürcülerin bir kısmının yüksek vasıflı emekten oluşuyor olması emek israfına da yol açmaktadır. Gürcistan bu havalelerle önemli miktarda gelir elde etmektedir. Bu amaçla da bu tür hareketleri resmi politika olarak desteklemektedir. Ayrıca AB ve BM'de bu tarz döngüsel emek hareketliliğini üçlü kazan politikası olarak desteklemekte ve buna yönelik politikalar üretmekte ve üretilmesini desteklemektedir. Çünkü kitlelerin entegrasyonu söz konusu olmaması, , yetişme ve işsizlik maliyetleri köken bölgenin sorumluluğunda olduğu için desteklenmektedir. Bu tarz bir hareketin göç olgusuna bir çözüm olacağı düşünülmektedir. Buna karşılık Gürcistan, hareketliliğe katılan kişilere yönelik herhangi bir finansal politika oluşturulmuş değildir.

Gürcistan ve Türkiye arasındaki döngüsel hareketlilik çok yönlü ve tarihsel bağlamı olan bir hareketliliktir. Osmanlı-Rusya arasında başlayan tarihsel hareket sonrasında Sovyet ile birlikte kesintiye uğramış ardından Sovyet Birliğinin çöküşü ile birlikte bavul ticareti olarak ortaya çıkmıştır. Çay hasadı için gelen Gürcülerin söz konusu bölgeyi tercih etmelerinde mekânsal yakınlık önemli bir faktör olmakla birlikte Gürcistan ve Rusya arasındaki savaş hareketliliğinin yönünün Türkiye'ye ve diğer ülkelere kaymasına sebep olmuştur. Çünkü, savaş sonrası Rusya

Gürcistan'a katı sınır politikaları uygulamaya başlamıştır. Türkiye ve Gürcistan arasındaki ikili anlaşmalar hareketliliği kolaylaştırmaktadır. İki ülke arasındaki hareketin hacmini belirleyen en temel faktör ülkeler arası döviz piyasaları arasındaki farklılıktır.

Çay hasadı için Türkiye'ye gelen Gürcüler kendiler açısından önemli miktarlarda tasarruf sağlayabilmektedirler. Bu tasarrufların miktarı; cinsiyete, yaşa, medeni duruma, bakmakta yükümlü olduğu kişi sayısına, eğitim durumuna, ne kadar süredir geldiğine vb. durumlara bağlı olarak değişmektedir. Bunun yanında tasarruflarının bir kısmını hedef ülkesinde harcamalarına karşın önemli miktarı köken bölgeye çeşitli aracı ve araçlarla götürülür. Gürcülerin çay hasadından elde ettikleri kazançların önemli bir kısmı gündelik ihtiyaçlara harcanmaktadır. Çok az bir kısmı yatırıma yönelik harcamalar olmaktadır. Yine benzer şekilde kazançları üzerinden girişimcilik yapmaları çok ender rastlanmaktadır. Çoğunluğu bir şekilde borçlu olduğu için önemli başka bir harcama kalemi de borçların ödenmesidir. Türkiye'ye gelen Gürcülerin önemli bir kısmı kırsal kökenlidir. Gürcü Larisinin Türk Lirası karşısında değer kazanması ile birlikte giderek daha fazla kır kökenli insanlar harekete katılmaktadır. Böylece tasarrufların çoğunluğu kır bölgelerini finanse etmekte ve Gürcistan'ın bu bölgelere yönelik kamu yatırımlarının maliyetini düşürmektedir. Bu tasarrufların nitelikli ve işlevsel olarak değerlendirilmesi için Gürcülere yönelik finansal okuryazarlık düzeyinin artırılması gerektiği gibi girişimcilik ayrıca üretim ve istihdama yönelik fırsatlar sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- ACOSTA, P., CALDERON, C., FAJNZYLBBER, P., ve LOPEZ, H. (2008). What is the impact of international remittances on poverty and inequality in Latin America?. *World Development*, 36(1), 89-114.
- ADAMS Jr, R. H. (1989). Worker remittances and inequality in rural Egypt. *Economic Development and Cultural Change*, 38(1), 45-71.
- ADAMS Jr, R. H. ve Page, J. (2005). Do international migration and remittances reduce poverty in developing countries?. *World development*, 33(10), 1645-1669.
- AGGARWAL, R., DEMİRGÜÇ-KUNT, A. ve PERÍA, M. S. M. (2011). Do remittances promote financial development?. *Journal of Development Economics*, 96(2), 255-264.
- AGUNÍAS, D. R. (2006). *Remittances and development: Trends, Impacts, and Policy Options: A review of the literature*. Migration Policy Institute
- AHMED, J., ZAMAN, K. ve SHAH, I. A. (2011). An empirical analysis of remittances-growth nexus in Pakistan using bounds testing approach. *Journal of Economics and International Finance*, 3(3), 176-186.
- ANTÓN, J. I. (2010). The Impact of Remittances on Nutritional Status of Children in Ecuador 1. *International migration review*, 44(2), 269-299.
- ASÍS, M. M. ve PÍPER, N. (2008). Researching international labor migration in Asia. *The sociological quarterly*, 49(3), 423-444.
- BADURASHVİLİ, I. (2009). Out-migration from Georgia after 1990. Local Conditions and Effects, Freie Universität Berlin 80.
- BADURASHVİLİ, I., CHEİSHVİLİ, R., KAPANADZE, E., TSİKLAURİ, S. ve SİRBİLADZE, M. (2008). *Gender relations in modern Georgian society*. Georgian centre of population research.
- BANG, J. T., MİTRA, A. ve WUNNAVA, P. V. (2016). Do remittances improve income inequality? An instrumental variable quantile analysis of the Kenyan case. *Economic Modelling*, 58, 394-402.
- BUDNİK, K. B. (2011). Temporary migration in theories of international mobility of labour. *Bank i Kredyt* 42 (6), 7-48
- CATRÎNESCU, N., LEON-LEDESMA, M., PİRACHA, M., & QUİLLİN, B. (2009). Remittances, institutions, and economic growth. *World Development*, 37(1), 81-92.

- CLEMENS, M. OGDEN, T. (2013). *Migration as a strategy for household finance*. Working Paper 10/2013, Financial Access Initiative, New York University.
- COHEN, J. H. (2005). Remittance outcomes and migration: Theoretical contests, real opportunities. *Studies in comparative international development*, 40(1), 88-112.
- COLLINSON, M., TOLLMAN, S. M., KAHN, K., CLARK, S. ve GARENNE, M. (2006). Highly prevalent circular migration: households, mobility and economic status in rural South Africa. *Africa on the move: African migration and urbanisation in comparative perspective*, 194-216.
- CRRC. (2011a). Caucasus Research Resource Centers.
- DE HAAS, H. (2007). Remittances, migration and social development. *A conceptual review of the literature*.
- DE ZWAGER, N., GEDESHI, I., GERMENJI, E. ve NIKAS, C. (2005). Competing for remittances. *Tirana: IOM*.
- DENİZ, A. Ç., EKİNCİ, Y., ve HÜLÜR, A. B. (2016). "*Bizim müstakbel hep harap oldu*": Suriyeli sığınmacıların gündelik hayatı: Antep-Kilis çevresi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- DİLSHAD, W. B. (2013). Impact of Workers' Remittances on Economic Growth: An Empirical Study of Pakistan's Economy. *International Journal of Business and Management*, 8(24), 126.
- DUSTMANN, C. ve MESTRES, J. (2010). Remittances and temporary migration. *Journal of Development Economics*, 92(1), 62-70.
- ELBADAWI, I. A., DE REZENDE ROCHA, R. ve MUNDIAL, B. (1992). *Determinants of expatriate workers' remittances in North Africa and Europe* (No. 1038). Country Economics Department, World Bank.
- ESCOBAR, A., HAILBRONNER, K., MARTIN, P. ve MEZA, L. (2006). Migration and development: Mexico and Turkey. *International Migration Review*, 40(3), 707-718.
- FELICIANO, C. (2005). "Educational Selectivity in U.S. Immigration: How Do Immigrants Compare to Those Left Behind?" *Demography* 43, no. 1: 131-52.
- GENÇLER, A. (2015). Emek Göçü ve Ekonomisi. *İstanbul: Der Yayınları*.
- GERBER, T. P. Ve TOROSYAN, K. (2013). Remittances in the Republic of Georgia: Correlates, economic impact, and social capital formation. *Demography*, 50(4), 1279-1301.
- GUGUSHVILI, A. (2013). The development and the side effects of remittances in the CIS countries and Georgia: the case of Georgia. Consortium for Applied Research on International Migration
- HILDEBRANDT, N., & MCKENZIE, D. J. (2005). *The effects of migration on child health in Mexico*. The World Bank.
- HOFMANN, E. T. (2014). Does gender ideology matter in migration? Evidence from the Republic of Georgia. *International Journal of Sociology*, 44(3), 23-41.
- HUGO, G. (2009). Circular migration and development: An Asia-Pacific perspective. *Boundaries in motion: Rethinking contemporary migration events*, 165-180.
- HUNTE, C. K. (2004). Workers' remittances, remittance decay and financial deepening in developing countries. *The American Economist*, 48(2), 82-94.
- IMAİ, K. S., GAİHA, R., Ali, A. ve KAICKER, N. (2014). Remittances, growth and poverty: New evidence from Asian countries. *Journal of Policy Modeling*, 36(3), 524-538.
- JAHJAH, M. S., CHAMİ, M. R. ve FULLENKAMP, C. (2003). *Are immigrant remittance flows a source of capital for development*(No. 3-189). International Monetary Fund.

- GUILLERMINA, J. ; MASSEY, D.; ROZENWEIG, R. M.; SMITH, J. P (2004). "Immigrant Health: Selectivity and Acculturation." In *Critical Perspectives on Racial and Ethnic Differences in Health in Late Life*, ed. N.B. Anderson, R.A.
- JOUINI, J. (2015). Economic growth and remittances in Tunisia: Bi-directional causal links. *Journal of Policy Modeling*, 37(2), 355-373.
- KALAYCIOĞLU, S., ÇELİK, K. ve BEŞPINAR, F. U. (2010). Gitmek mi zor kalmak mı?": Avrupa'ya erkek göçü ve geride kalan kadının gözünden göç deneyimi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1), 123-145.
- LEE, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57.
- LUBAMBU, K. M. K. (2014). The impacts of remittances on developing countries. *European Parliament*. Retrieved from http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/acp/dv/study/studyen.pdf.
- MANSOOR, A. ve QUILLIN, B. (2006). *Migration and remittances: Eastern Europe and the former Soviet Union*. The World Bank
- MARTIN, P., MIDGLEY, E. ve TEITELBAUM, M. (2002). Best practice options: Turkey. *International Migration*, 40(3), 119-131.
- MASSEY, D. S. ve ESPINOSA, K. E. (1997). What's driving Mexico-US migration? A theoretical, empirical, and policy analysis. *American journal of sociology*, 102(4), 939-999.
- MASSEY, D. S., ARANGO, J., HUGO, G., KOUAOUĆI, A., PELLEGRINO, A. ve TAYLOR, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and development review*, 431-466.
- MEYER, D., & SHERA, A. (2017). The impact of remittances on economic growth: An econometric model. *Economia*, 18(2), 147-155.
- MİM, S. B. ve ALİ, M. (2012). Through which channels can remittances spur economic growth in MENA countries?. *Economics Discussion Paper*, (2012-8).
- NATIONAL BANK OF GEORGIA (2016) Brief Migration Profile: Remittances. The European Union for Georgia.
- NİKOLEİŞVİLİ, A. ve KIR, M. (2016) XX. Gürcü Edebiyatı İncelemeleri (Dönemler-Akımlar-Üsluplar) Gece Kitaplığı Yayınları.
- Nyberg Sgrensen, N. (2005). *The development dimension of migrant remittances*. Inter-American Development Bank.
- SĞRENSEN, P. (2004). *The development dimension of Migrants Transfers* (No. 2004: 16). DIIS working paper.
- NYEADI, J. D., YIDANA, N. ve IMORO, M. (2014). Remittances and Economic Growth Nexus: Empirical Evidence from Nigeria, Senegal and Togo. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 4(10), 158.
- PURİ, S. ve RITZEMA, T. (1999). *Migrant worker remittances, micro-finance and the informal economy: prospects and issues*. Geneva: International Labour Office.
- QUINN, M. A. (2005). Remittances, savings, and relative rates of return. *The Journal of Developing Areas*, 1-23
- RAO, B. B. ve HASSAN, G. M. (2011). A panel data analysis of the growth effects of remittances. *Economic modelling*, 28(1-2), 701-709.
- SCMI (2017). State Commission on Migration Issues Report.
- SİRKECİ, I., COHEN, J. H. ve RATHA, D. (Eds.). (2012). *Migration and remittances during the global financial crisis and beyond*. The World Bank.

- STARK, O. ve LUCAS, R. E. (1988). Migration, remittances, and the family. *Economic development and cultural change*, 36(3), 465-481.
- STRAUBHAAR, T. (1986). The determinants of workers' remittances: The case of Turkey. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 122(4), 728-740
- TAYLOR, E. J. (1999). The new economics of labour migration and the role of remittances in the migration process. *International migration*, 37(1), 63-88.
- TCHANTCHANE, A., RODRÍGUES, G. ve FORTES, P. C. (2013). An empirical study of the impact of remittance, educational expenditure and investment on growth in the Philippines. *Applied Econometrics and International Development*, 13(1), 173-186.
- THAGUNNA, K. S. ve ACHARYA, S. (2013). Empirical analysis of remittance inflow: The case of Nepal. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(2), 337-344.
- VİNOGRADOVA, A. (2014). Legal and illegal immigrants: an analysis of optimal saving behavior. *Journal of population economics*, 27(1), 201-224.
- WACQUANT, L. J. (2011). *Kent Paryaları: İleri marjinalliğin karşılaştırmalı sosyolojisi*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi
- ZANFORLİNİ, L. W. (2018). The Impact of Remittances on the Economic Growth of Developing Countries: A Literature Review.
- ZELİNK, A. (2017) Circular Short-Term Labor Migration from Armenia to Russia: The Issue of Time and Socio-Economic Effects on Family Life in Armenia. *Austrian Studies in Social Anthropology*.
- ZHUNİO, M. C., VİSHWASRAO, S. ve CHİANG, E. P. (2012). The influence of remittances on education and health outcomes: a cross country study. *Applied Economics*, 44(35), 4605-4616.